

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ПРИНЦИП СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Загребельна Н.А.

Кандидат юридичних наук, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м.Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна тел.: (097) 401-45-35, e-mail:NataliaZa@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3390-7149>

Бодня О.В.

здобувач вищої освіти освітнього ступеня «магістр», Інститут післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м.Київ, вул. Васильківська, 36, 03120, Україна, тел.: (093) 251-20-10, e-mail:o_bodnya@i.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6409-3283>

THE RULE OF LAW AS A FUNDAMENTAL PRINCIPLE OF THE MODERN RULE OF LAW

Zahrebelna N.

Ph.D. in Law, «KROK» University, St.Tabirna, 30-32, 03113, Kyiv, Ukraine,
tel.: (097) 401-45-35, e-mail:NataliaZa@krok.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3390-7149>

Bodnia O.V.

Master's Degree, Institute of Continuing Education
Taras Shevchenko National University of Kyivst. Vasylkivska, 36, 03120, Kyiv, Ukraine,
tel.: (093) 251-20-10, e-mail:o_bodnya@i.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6409-3283>

Анотація. У науковій статті розкрито зміст верховенства права як фундаментального принципу сучасної держави. Проаналізовано наукові підходи щодо його тлумачення. Визначено місце принципу верховенства права серед принципів правової держави, зокрема його зв'язок з принципом реальності прав і свобод громадян. У дослідженні наголошується, що Україна знаходиться в процесі комплексного реформування та оновлення національної правової системи з метою наближення національного законодавства до європейських принципів і стандартів права. Незворотність європейського курсу та реалізації стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі закріплено в Конституції України як один з основних пріоритетів державної політики. Приділено увагу проблемам поглиблення співпраці з країнами-членами Європейського Союзу та міжнародними організаціями, що залежить від гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу. Нормативне наближення є необхідною передумовою для переходу до наступні етапи інтеграції. Визначено перспективи гармонізації законодавства України з європейським правом. Важливість та значимість обраної теми підтверджено тим, що протягом останніх років євроінтеграційний курс України активно нарощує темп та є незворотнім, окрім того вітчизняними теоретиками права здійснено декілька спеціальних дисертаційних досліджень, які присвячені наближення національного законодавства до права Європейського Союзу (роботи О. Бедової, О. Проневича, К. Трихліб). Проте, з урахуванням того, що в законодавство вносяться постійні зміни щодо наближення та особливостей гармонізації з європейським правом, ця тема потребує подальшого дослідження. Гармонізація законодавства України з правом ЄС вимагає реформування національної правової системи. Одним із важливих чинників зазначеного реформування є визнання та гарантування принципу верховенства права, яке є можливим за сучасних умов суспільно-державного розвитку тільки в межах правової держави. Необхідно переосмислити багато наших традиційних уявлень для встановлення в країні верховенства права. Переосмислення необхідне для створення та формування європейських цінностей, законів, верховенство яких у суспільстві можна було б установити завдяки їх орієнтації на ідеї права як вияв справедливості.

Ключові слова: верховенство права, правова держава, інтеграція правових систем, захист прав людини.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 8.

Annotation. The scientific article reveals the content of the rule of law as a fundamental principle of the modern state. Scientific approaches to its interpretation are analyzed. The place of the principle of the rule of law among the

principles of the rule of law is determined, in particular its connection with the principle of the reality of the rights and freedoms of citizens. The study emphasizes that Ukraine is in the process of comprehensive reform and renewal of the national legal system in order to approximate national legislation to European principles and standards of law. The irreversibility of the European course and the implementation of Ukraine's strategic course for full membership in the European Union is enshrined in the Constitution of Ukraine as one of the main priorities of public policy. Attention is paid to the problems of deepening cooperation with the member states of the European Union and international organizations, which depends on the harmonization of Ukrainian legislation with the law of the European Union. Regulatory approximation is a necessary prerequisite for the transition to the next stages of integration. Prospects for harmonization of Ukrainian legislation with European law have been identified. The importance and significance of the chosen topic is confirmed by the fact that in recent years the European integration course of Ukraine is actively increasing and is irreversible, in addition, domestic law theorists have conducted several special dissertation studies on approximation of national legislation to European Union law (O. Bedova, O. Pronevich, K. Trichlib). However, given the fact that the legislation is constantly changing the approximation and specifics of harmonization with European law, this topic needs further study. Harmonization of Ukrainian legislation with EU law requires reform of the national legal system. One of the important factors of this reform is the recognition and guarantee of the principle of the rule of law, which is possible in modern conditions of social and state development only within the rule of law. Many of our traditional ideas need to be rethought to establish the rule of law in the country. Rethinking is necessary for the creation and formation of European values, laws, the supremacy of which in society could be established through their focus on the idea of law as a manifestation of justice.

Keywords: rule of law, rule of law, integration of legal systems, protection of human rights.

Formulas: 0, fi g.: 0, tabl.: 0, bibl.: 8.

Постановка проблеми. Для сучасної незалежної, а особливо правової держави, якою по праву можна вважати Україну, невід'ємною частиною процесу розвитку та найбільш значимим правовим принципом є принцип верховенства права. Він має своє відображення в основному Законі – Конституції України. Стаття 8 Конституції визначає той факт, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Базовим підґрунтям для написання статті стали праці вітчизняних науковців з теорії держави та права, зокрема: В.Б. Авер'янова, М.І. Козюбри, С.П. Погребняка, О.Ф. Скакун та ін.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових здобутків вчених, проблема вираження верховенства права в українській правовій традиції поки що значної уваги науковців не викликала, тому можемо стверджувати, що у вітчизняному праві відсутнє комплексне теоретичне дослідження верховенства права, що обумовлює актуальність тематики даної статті.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу теоретичних положень, чинного законодавства України

визначити сутність і особливості верховенства права.

Вклад основного матеріалу дослідження. Багато хто з науковців правової сфери вважають верховенство права найвищим міжнародним принципом. Верховенство права – є вищим принципом міжнародного права, показником демократизму, законності, захисту миру. Наприклад, О.Ф. Скакун наголошує на тому, що принцип верховенства права належить до загальних принципів права і може слугувати оптимальним регулятором, інструментом інтеграції.

Інтеграція правових систем передбачає додержання ціннісних складових принципу верховенства права: обмеження державної влади правом, правами і свободами людини; дотримання принципу рівності громадян перед законом; реальність принципу основоположних прав і свобод людини; наявність ефективного і передбачуваного правосуддя; додержання законності і правопорядку в суспільстві [2, с.16].

Після приєднання України до Статуту Ради Європи наша влада взяла на себе обов'язки учасника цього міжнародного інституту. Одним з головних цих обов'язків є повноцінне визнання та дотримання прав та основоположних свобод людини не лише державними чи місцевими органами влади

на всіх рівнях, а й взагалі усіма особами, що підпадають під українську юрисдикцію. Проте реалії української дійсності говорять нам про неправильне сприйняття та тлумачення цього правила. Якщо детально розглянути в розрізі принцип верховенства права, то ми побачимо не лише написання «красивим текстом» закону чи постанови уряду, а й саме елементи практичного застосування та прогнозування. Це означає, що в теорію треба додавати практичний зміст, тобто в дійсності на 100% реалізовувати написані в законодавчих актах статті та положення. Саме така схема є єдиною можливою для успіху в державних реформах української влади.

Верховенство права – це основний та основоположний принцип, що включає в себе низку інших юридичних принципів: принцип народовладдя, принцип плюралістичної демократії, принцип поділу влади, принцип законності тощо. Це ті принципи, на яких будується державна влада, щоб виконати своє головне завдання – забезпечити захист прав людини. Аналізуючи складові принципу верховенства права, можна дійти висновку, що цей принцип передбачає визнання найвищою цінністю людину, її захисту від свавілля владних інституцій та їх посадових осіб, рівність перед законом і судом, відповідальність держави перед особою, забезпечення реальності прав і свобод людини. Загальний принцип верховенства права означає наступне: якщо закон суперечить праву, він не повинен діяти. Повинне гарантуватись право. Навіть якщо якесь конкретне право людини не відображене у Конституції країни, воно повинне гарантуватися. Право визнається вищою цінністю суспільства, яку приймають, підтримують і на яку орієнтуються окремі люди, соціальні групи, їхні організації, включаючи державу.

У тісному взаємозв'язку «право-держава» первинним повинне бути саме право. Право є тією основою, з якої формуються як правові інститути, так і законодавчі нормативні акти. Якщо це так, то це і є справжній принцип верховенства

права. Держава повинна залежати від права, тобто вона обмежується правом. Це виражається у запобіганні свавілля, визнанні та дотриманні закріплених у Конституції та законах прав людини. Не слід забувати і про формування ієрархічної структури державних інститутів з чітким розподілом прав та обов'язків, які будуть ці закони виконувати. Закон не створює право, а лише допомагає реалізувати його [3].

Одним з головних елементів загальної системи верховенства права та існування правової держави є забезпечення принципу реальності (тобто дійсного дотримання) прав та свобод людини і громадянина. Конституція України роз'яснює те, що для нашої держави найбільшою соціальною цінністю та головним обов'язком є людське життя та здоров'я, а також її честь та гідність. Не слід правовій державі забувати також про безпеку та особисту недоторканість громадян. Як зазначалося вище, права, свободи та законні інтереси людини мають бути захищеними не лише в теорії «на паперах», а й практиці через систему гарантій з боку держави та її органів. Тобто повинен бути розроблений правовий механізм захисту цих прав.

Таким чином напрошується головний висновок. Реальність прав та свобод людини – це їх формулювання у вигляді законів й інших нормативно-правових актів, забезпечення системи їх виконання (у вигляді судового чи адміністративного впливу) з боку відповідних державних органів та наявність компенсації порушених прав та свобод.

Шляхом інкорпорації конвенційної спадщини Ради Європи в національне право досягається загальна мета запровадження верховенства права як європейського стандарту на національному рівні. Загальна декларація прав людини, міжнародні пакти з цього питання затверджують абсолютну цінність людської особистості. Європейські Конвенції та Практика Європейського Суду з прав людини доводять існування нерозривного зв'язку між принципом верховенства права і принципом

реальності прав і свобод людини, а також необхідність приймати як аксіому таку ідею: без реальності прав людини не існує верховенства права, а без верховенства права неможливо досягти реальності прав і свобод людини.

Для правильного розуміння понять «верховенство права» та «правова держава» слід звернутися до сучасних правознавців. Є декілька, інколи кардинально різних підходів до співвідношення цих понять. Наприклад, С.П. Головатий та О.Ф. Скакун в своїх працях визначають верховенство права більш широким поняттям ніж правова держава. Вони описують його терміном правовладдя [4].

П.М. Рабінович, А.М. Колодій є противниками цієї ідеї. Вони навпаки звужують «роль» принципу верховенства права, прирівнюючи його до одного з елементів (принципів) «правової держави» [5].

М. І. Козюбра, взагалі ототожнює ці поняття, не виокремлює одне над іншим. Як приклад він наводить європейську практику; англійський варіант rule of law (верховенство або правління права) прирівнюється до німецького rechtsstaat (правова держава) [6, с.113].

Запропоновані думки вітчизняних правознавців сучасності декого можуть ввести в оману, наштотували на думку про конфронтацію понять принципу верховенства права та правової держави. Але це зовсім не так. Таке тлумачення показує не конфронтацію понять, а саме їх зв'язок та взаємозалежність. Ключовою зв'язуючою ланкою для них є принцип реальності прав і свобод людини та громадянина, бо він є частиною цих двох понять та беззаперечною умовою для існування. Саме цей принцип показує наявні реальні гарантії дотримання прав у вигляді правових інститутів та механізмів їх взаємодії між собою. Без правової держави неможливо втілити в життя принцип верховенства права, а без дотримання в боку усіх належних інститутів прав та свобод людини і громадянина, а отже й принципу верховенства права, жодну з країн не

можемо, навіть на папері, вважати правовою державою.

В наш час в Україні подекуди все частіше вибухають резонансом події та справи, які ще раз доводять наявність суттєвої проріхи в організації правової держави та дотримання принципу верховенства права. Можна навіть сказати, що наша країна не надає належної уваги дотриманню численних законів, що нерідко протирічать один одному. В деяких випадках норми відповідних законів зухвало нехтуються, а порушники не виявляють певного шанобливого ставлення до законів. Це і є перешкодою в розвитку правової держави, яку ми самі собі створюємо через свій менталітет. Як зазначалося раніше, беззаперечно дотримання всіх прав та свобод людини та громадянина (не лише на місцевому рівні, а й на загальноєвропейському) є умовою розбудови правової держави. Лише за виконання цих умов ми можемо стати повноправними членами Європейського Союзу та вважати себе достойними назви «сучасна правова держава».

Нашій країні сьогодні потрібно не лише писати закони, а й синхронізувати їх з відповідними нормами європейського правового поля. Для цього потрібно повністю реформувати вітчизняну систему права. Сучасна система не забезпечує виконання принципу верховенства права, що можливо лише в умовах дії правової держави. Реформування передбачає розробку національних правових стандартів, що відповідають загальноприйнятим європейським нормам. Цей процес повинен бути двостороннім. З боку Європи потрібна як правова так і диспетчерська допомога, адже при імплементації запозичених правових норм треба робити поправку на особливості розвитку країн, що прагнуть євроінтеграції. Якщо вищезазнані речі будуть виконані, то в загальному результаті отримаємо єдину, уніфіковану систему міжнародного права, виконуючи яку країни Європи будуть мати повноцінну систему норм та інститутів для забезпечення виконання принципу

верховенства права, а отже, стануть правовими державами.

Варто звернути увагу, що в країнах, що не визнають принципу верховенства норм міжнародного права щодо норм національного права, імплементація виступає єдиним способом забезпечення у внутрішньому праві виконання державою її міжнародно-правових зобов'язань.

Якщо звернутися до вітчизняної юридичної теорії, пояснення поняття «імплементація» зводиться до думки Гавердовського. Він вважає, що імплементація норм міжнародного права – це цілеспрямована організаційно-правова діяльність держави, що здійснюється індивідуально, колективно чи в рамках міжнародних організацій з метою своєчасної, повної і всебічної реалізації прийнятих нею зобов'язань відповідно до міжнародного права [7, с.62].

Основними способами імплементації міжнародно-правових норм є трансформація, що полягає в повній переробці тексту міжнародно-правового акта чи окремих його статей зі збереженням суті змісту відповідної норми міжнародного права і з прийняттям на цій основі норм внутрішнього права; рецепція, тобто текстуальне повторення нормотворчим органом держави змісту міжнародно-правової норми у статті нормативно-правового акта; відсилання – вказівка у внутрішньодержавному

нормативно-правовому акті на норми міжнародного права, що регулюють відносини. Зазначені способи імплементації використовуються як в державах, що взяли на себе зобов'язання перед Союзом відповідно до двосторонніх або багатосторонніх міжнародних договорів, так і у державах-членах ЄС. У вітчизняних наукових дослідженнях для характеристики процесу приведення національного законодавства країни у відповідність до правопорядку ЄС найчастіше застосовуються спеціальні терміни «адаптація», «апроксимація» та «гармонізація» [8, с.25].

Висновки. Гармонізація законодавства України з правом ЄС вимагає реформування національної правової системи. Одним із важливих чинників зазначеного реформування є визнання та гарантування принципу верховенства права, яке є можливим за сучасних умов суспільно-державного розвитку тільки в межах правової держави.

Необхідно переосмислити багато наших традиційних уявлень для встановлення в країні верховенства права. Переосмислення необхідне для створення та формування європейських цінностей, законів, верховенство яких у суспільстві можна було б установити завдяки їх орієнтації на ідеї права як вияв справедливості.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України, 1996. № 30. С.141.
2. Костенко А. М. Інтеграція України до Європейського Союзу: суперечності та шляхи їх розв'язання : автореф. дис. ... к. політ. н. Суми, 2010. 19 с.
3. Костюченко Я. М. Основні елементи та особливості Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (у порівняльному аспекті) Журнал європейського і порівняльного права. Вип. 4, 2016.
4. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 4-ге вид., доп. і перероб. Київ: Правова єдність: Алерта, 2014. 524 с.
5. Баштанник В. В. Трансформація державного управління в контексті європейських інтеграційних процесів : монографія. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2010. 390 с.
6. Козюбра М.І. та ін. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
7. Гавердовський А.С. Імплементація норм міжнародного права. Київ : Вища школа, 1980. С. 62.
8. Шпакович О. Особливості способів імплементації міжнародно-правових норм. Віче. 2010. № 17. С. 23 - 25.

Referense:

1. Constitution of Ukraine of June 28, 1996. (1996). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, pp.141.
2. Kostenko, A.M. (2010), "Integration of Ukraine into the European Union: contradictions and ways of their solution", Abstract of Ph.D. dissertation, Political institutions and processes, Sumy State University, Sumy, Ukraine.
3. Kostyuchenko, Ya.M. (2016). "Main elements and features of the Association Agreement between Ukraine and the European Union (in comparative aspect)". Zhurnal Yevropeiskoho I Porivnialnoho Prava, vol. 4.

4. Skakun, O.F. (2014), Teoriia prava i derzhavy [Theory of law and the state], Pravova Yednist: Alerta, Kyiv, Ukraine.
5. Bashtannyk, V.V. (2010), Transformatsiia derzhavnogo upravlinnia v konteksti yevropeiskykh intehratsiinykh protsesiv: monohrafiia [Transformation of public administration in the context of European integration processes: monograph], DRIDU NADU, Dnipropetrovsk, Ukraine.
6. Koziubra, M.I. (2015), Zahalna teoriia prava: Pidruchnyk [General theory of law: Textbook], Vaite, Kyiv, Ukraine.
7. Haverdovskyi, A.C. (1980), Ymplementatsiia norm mezhdunarodnoho prava [Implementation of international law], Vyshcha shkola, Kyiv, Ukraine.
8. Shpakovych, O. (2010), "Peculiarities of methods of implementation of international legal norms". Viche, vol. 17, pp. 23-25.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2020 року